

VU Research Portal

Ritueel in beeld. De Boerenbruiloften en hun publiek in de tijd van Bruegel en zijn navolgers

Henneke, W.M.A.

2009

document version

Publisher's PDF, also known as Version of record

[Link to publication in VU Research Portal](#)

citation for published version (APA)

Henneke, W. M. A. (2009). *Ritueel in beeld. De Boerenbruiloften en hun publiek in de tijd van Bruegel en zijn navolgers*.

General rights

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal ?

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

E-mail address:

vuresearchportal.ub@vu.nl

Inhoudsopgave	3
INLEIDING	13
De interpretatiegeschiedenis	14
Kermissen, bruiloften en andere feesten	16
Beeld en werkelijkheid	17
Ritueel in beeld	19
Iconologie en antropologie	22
Indeling van het boek	24
Beeld	24
Ritueel	25
Ritueel in beeld	25
Gebruik van de bronnen	26
I BEELD	30
1 DE BOERENBRUILOFTEN EN HUN CONTEXT	30
Het beeldmateriaal	30
Voorlopers	31
Twee stromingen	32
Peeter van der Borcht, Pieter Bruegel en Marten van Cleve	33
Hans Bol en anderen	34
Nabloei	35
Mechelen en Antwerpen: kunstenaarskringen	37
De <i>Boerenbruiloften</i> en hun publiek	41
De kunstopvattingen	47
Iconografie	51

Inhoudsopgave	4
II RITUEEL	55
2 HET HUWELIJK, EEN RITUEEL	55
Een overgangsritueel	55
Huwelijk en alliantie	57
Huwelijksuitwisselingen	57
De 'verkochte' bruid	58
Ritueel, samenleving en 'orde der dingen'	60
Toepassing	61
3 VERANDERINGEN IN HET HUWELIJKSRITUEEL	63
Van copula naar consensus: het huwelijkssacrament	64
Transformatie van het ritueel	70
Van trouwpand naar huwelijksring	73
Van traditio puellae naar donation mutuelle	75
Belangenconflicten of botsing van waarden	76
Discussies en conflicten over het huwelijk in de 16de eeuw	78
Veranderende huwelijksopvattingen	81
4 DE KEUZE VAN EEN HUWELIJKSPARTNER: STANDSVERSCHILLEN	85
Het model van de plattelandsvrijage	86
Verzet tegen de feestcultuur	89
De meiviering	90
Venstervrijen	92
Van minne naar vrijen: de burgerij	94
Vreemd volk: ridders, ruiters en andere buitenstaanders	95
Koekvrijers en ander zoets: het trouwpand	96
Sociale controle en verschil in belangen	99
Een ideale burgervrijage	102
Juridische sancties	103

Inhoudsopgave	5
Huwelijkscontract en verloving	105
Verloving in de familiekring	107
De kerkelijke verloving	108
III RITUEEL IN BEELD	111
5 ENKELE DUITSE PRENTEN	111
Een <i>Bruiloftsstoet</i> van Beham	111
Een 'Bauernhochzeit' van 1527	113
De relatie tussen tekst en beeld	114
De boerenbruiloft in het vastenavondspel	115
De boerenbruiloft in de kluchten en de <i>Ring</i>	118
De betekenis van de Duitse traditie voor de Nederlandse Boerenbruiloften	120
6 EEN HUILENDE BRUID VAN JAN VAN HEMESSEN	121
Liefde maakt blind	123
Ongelijke liefde	124
Robyn en Laudate	125
Het wenen van de bruid	127
7 DE SATIRISCHE VERBEECK-BRUILOFTEN	128
De iconografie	130
Narrenfeesten, boerensatire en realisme	132
8 DE BRUILOFTSSTOET	136
Beeldmateriaal en beeldtraditie	136
Door de ogen van het publiek	138
Van 'bruidloop' naar bruiloft	139
Samenstelling van de stoet	141

Inhoudsopgave	6
Maskerades, lawaai en ander feestgedruis	142
Het schutten van de bruid	144
De bruid gaat in het zwart: standsverschillen	145
Bruiloftskleding als geschenk	146
De eer van de bruid (en de bruidegom)	148
De tijd om te trouwen	152
Distantie en nabijheid	153
9 BRUILOFTSFEEST MET GESCHENKEN VOOR DE BRUID	157
Beeldmateriaal en beeldtraditie	157
Door de ogen van het publiek	160
Het geven van geld	160
Het geven van huisraad	162
Tegen elkaar opbieden bij het geven van geschenken	164
Geschenken bij een rijke burgerbruiloft	167
De gevers	167
De jonggezellen: een separatieritueel	168
Tafelspel of ritueel?	169
Betekenis van de geschenken	172
Een nepbruid	173
Een 'stille' bruid	173
"..., maar ik kan dansen als een edelman ..."	174
Gansknuppelen	177
Bedelaars aan de poort	178
Distantie en nabijheid	179
10 HET BRUILOFTSMAAL	183
Beeldmateriaal en beeldtraditie	183
In de ogen van het publiek	185
'Tis een erm bruloft daer broot ghebrect'	186
Boerenwelstand	187
Feestdis	188
Boerenmanieren	189
Het bruiloftsgezelschap	190
Distantie en nabijheid	193

11	DE BRUID GAAT TE BED	196
	Beeldmateriaal en beeldtraditie	196
	In de ogen van het publiek	199
	Het afscheid van de moeder	199
	De beduchte bruid	200
	Het afscheid van de leeftijdgenoten	201
	Het afnemen van de bruidskroon	202
	De zegening van het huwelijksbed	203
	Het vertrek van de minnaar of de nachtvrijer?	204
	Distantie en nabijheid	205
12	BRUILOFTSFEEST MET DE LANDHEER EN ZIJN VROUW	207
	Het beeldmateriaal	207
	De boeren en hun heren	207
	Het bezoek van plattelandsfeesten op schilderijen	208
	De heer en het huwelijk van zijn boeren	211
	Distantie en nabijheid	212
	CONCLUSIES	217
	TEKSTBIJLAGE	221
	BIBLIOGRAFIE	222
	Gebruikte afkortingen	222
	(Gepubliceerde) bronnen	223
	Collectiecatalogi	226
	Tentoonstellingscatalogi	227
	Kunstgeschiedenis	228
	Culturele antropologie en sociologie	237

Inhoudsopgave	8
Literatuur en muziek	238
Geschiedenis	240
Geraadpleegde sites	249
CATALOGUS	250
Inleiding	250
Het verzamelen van het beeldmateriaal	250
De ordening van het beeldmateriaal: beeldtypen	250
Bij het gebruik van de catalogus	251
I Duitse Boerenbruiloften	252
II De Boerenbruiloft als beeldmotief	255
III Het te bedde brengen van de bruid	256
IV Satirische bruiloften van de Groep Verbeeck	260
V Bruiloftsfeest op een boerenerf - Peeter van der Borcht	262
VI Landelijke bruiloften	265
VII Bruiloftsstoet	268
VIII Bruiloftsdans met geschenken voor de bruid/Dans van de bruid	270
VIII A Bruiloftsdans met geschenken voor de bruid	271
VIII B Bruiloftsdans met geschenken voor de bruid	272
VIII C Bruiloftsdans met geschenken voor de bruid	275
VIII D Bruiloftsdans met geschenken voor de bruid in een interieur	278
VIII E Dans van de bruid	280
IX Boerenbruiloftsmaal - Pieter Bruegel	283
X Bruiloftsserie - Marten van Cleve	284
Series	284
Enkele exemplaren	286
Bijzondere onderwerpen	291
Opmerkingen	292
XI Bruiloftsfeest met de landheer en zijn vrouw - Marten van Cleve	294
Opmerkingen	296

Inhoudsopgave	9
XII Bruiloftsmaal in de open lucht Pieter Breughel de Jonge	297
XIII Jan Brueghel de Oude	299
XIV Bijzondere thema's en composities	300
AFBEELDINGEN	304
Cat.I	304
I.1	304
I.2	305
Cat.II	306
II.1	306
II.2	308
Cat.III	309
III.1	309
III.1a	310
III.1b	311
III.2	312
III.3	313
III.3b	314
III.3c	315
III.5	317
III.6	318
III.7	319
III.8	320
Cat.IV	321
IV.1	321
IV.2	322
IV.3	323
IV.5	325
IV.6	326
IV.7	327
Cat.V	328
V.1	328
V.2	329
V.3	330
V.4 met pendants	331

Cat.VI	334
VI.1 met pendant	334
VI.2	338
VI.3 met pendants	339
VI.4 met pendants	345
VI.5	348
VI.6	349
VI.7a	350
VI.8	353
Cat.VII	354
VII.1	354
VII.1a met pendant	355
VII.4	357
VII.5	358
Cat.VIIIA	359
VIIIB	360
VIIIB.1	360
VIIIB.14	361
VIIIB.15	362
VIIIB.16	363
VIIIB.18	364
VIIIB.19	365
VIIIB.20	366
VIIIB.21	367
VIIIC	368
VIIIC.1	368
VIIIC.7	369
VIIIC.9	370
VIIIC.11	372
VIIIC.13 met pendant	373
Cat.VIIID	377
VIIID.1	377
Cat.VIIIE	378
VIIIE.2	378
VIIIE.5	379

VIII.E.6	380
Cat.IX	381
IX.1	381
IX.1	382
IX.2	383
Cat.X	384
XA.a-f	384
XB.c	390
XC.c	391
XE.a, b	392
Xc.1	394
Xc.4	395
Xc.5	396
Xc.6	397
Xg.1	398
Xh.1	399
Xj.1 met pendants	400
Xk.1	406
Xk.3	407
Cat.XI	408
XI.1	408
XI.1m met pendant	409
XI.2	411
Cat.XII	412
XII.1	412
Cat.XIII	413
XIII.1	413
XIII.2	414
XIII.3 met pendant	415
Cat.XIV	417
XIV.1	417
XIV.2	418
XIV.3	419
XIV.4	420
XIV.5 met pendants	421

Inhoudsopgave

12

XIV.6	424
XIV.7	425
XIV.8	426
XIV.9-11 <i>Catherinettes</i>	427
XIV.9	427
XIV.10	428
XIV.11	429